

appariva ovvio l'interesse della penisola verso questo Stato, considerato pure il matrimonio avvenuto, alla fine del secolo precedente, tra Vittorio Emanuele ed Elena di Montenegro. Fino ad allora, se si prescinde dai secolari rapporti, spesso conflittuali con Venezia, i rapporti fra la penisola ed il Montenegro erano scarni. L'influenza della cultura veneziana era comunque notevole.

Il 12 luglio 1941 si riuniva a Cetinje l'Assemblea Nazionale Costituente, che proclamò lo *Stato libero ed indipendente del Montenegro*. Seguirà il giorno dopo la rivolta, sanguinosa e crudele, di cui la storiografia jugoslava ha esaltato soltanto la matrice titina, omettendo del tutto la componente insurrezionale non comunista.

In sintesi, si trattò di un'indipendenza fittizia, che non avvenne "senza alcuna preparazione psicologica e diplomatica", attuata venendo in gran parte meno alle promesse fatte e quindi deludendo quella parte montenegrina che aveva riposto fiducia nell'Italia sabauda.

Il volume fornisce le prove di questa non concretizzata indipendenza, contrariamente a quanto asserito da alcuni studiosi italiani che a partire dal secondo dopoguerra hanno esaminato le vicende storico-politiche montenegrine.

Esso esalta l'importante ruolo svolto nei rapporti italo-montenegrini da Elena Petrović-Njegoš, a partire dalle sue nozze con l'allora Principe ereditario, durante il periodo di regno, per arrivare ai giorni nostri. La regina Elena, il cui nome fuoriesce pure nel "balletto" dei designati al trono di questa accennata restaurazione. La regina Elena, la "grande madre dei montenegrini", continua a vivere nel cuore di numerosi montenegrini.

Il Montenegro è tornato prepotentemente alla ribalta della storia con la dissoluzione della Jugoslavia, viste le sue rinate istanze d'indipendenza.

Il volume vuole essere un auspicio al riscatto del popolo montenegrino.

Denis Visintin

Diego de Castro: MEMORIE DI UN NOVANTENNE.
Trieste e l'Istria. Trst, MGS Press, 1999, str. 262

Diego de Castro je bil rojen v Piranu 19. 8. 1907. Diplomiral je v Rimu leta 1929, že dve leti kasneje pa je začel univerzitetno kariero. Na svoji interdisciplinarni znanstveni poti se je največ ukvarjal s statistiko, demografijo in kriminologijo. Leta 1948 je začel sodelovati s časopisnimi hišami in še danes občasno objavlja svoje članke v tržaškem časopisu *Il Piccolo*. Med letoma 1952 in 1954 je bil diplomatski predstavnik Republike Italije pri Zavezniški vojaški upravi v coni A Svoobodnega tržaškega ozemlja. V italijanskih političnih in znanstvenih krogih velja za enega najboljših (če že ne

za najboljšega) poznavalcev tržaškega vprašanja.

Sad njegovih poznavanj tega problema je leta 1981 izdana monografija *La questione di Trieste* (Lint, Trst, 1981), knjiga, ki ji v Italiji pravijo tudi biblija ali sveto pismo tržaškega vprašanja. 2067 strani dokumentov in njihovih analiz opravičuje to sodbo. In ravno ta knjiga je de Castra nekako prisilila, da je začel pisati spomine, ki so izšli pri založbi Lint leta 1999 pod naslovom *Memorie di un novantenne*. Spoznal je namreč, da njegovo "sveto pismo" uporabljajo kvečjemu kot leksikon ali enciklopedijo. Ljudje jo vzamejo v roke samo, ko potrebujejo odgovore na posamezna vprašanja, ki jih v zvezi s Trstom zanimajo, vseh 2067 strani pa preberejo le redki.

Tako so njegovi spomini v bistvu zelo skrajšana ter bolj uporabna verzija njegovega "Tržaškega vprašanja". Vendar zdaleč ne samo to. V spominih je opisal veliko osebnih dogodivščin iz političnega zakulisja, ki so v "La questione ..." ostale neizpovedane. Označil je karakterne lastnosti skoraj vseh politikov, ki jih je ob svojem delu spoznal. Seveda iz svojega zornega kota. Med Hrvati ga je najbolj očaral Velebit, za katerega pravi, da mu zavezniški pogajalci v poznavanju terena, o katerem so se pogajali, niso bili niti do kolen.

Spomini so pisani kronološko, od otroštva naprej. Vsebujejo obilico zanimivih in smešnih anekdot. Jezik ni težek in suhoparno znanstven, temveč bolj preprost in razumljiv tudi tistim, ki le splošno poznajo italijanščino.

Spomini devetdesetletnika so knjiga manjšega formata (14 x 21,5 cm), imajo 262 strani, prvič pa so izšli v maju 1999 pri MGS Press v Trstu. Avtor je knjigo razdelil na osem poglavij. V prvem je ponazoril življenje na severozahodu Istre v začetku 20. stoletja, ko je še obstajala avstro-ogrška monarhija. Predstavil je različne piranske socialne sloje, prevladujočo religijo in ljudske običaje, odnose med Italijani in Slovani, šolstvo in seveda iredentizem. Ob prebiranju knjige je namreč potrebno upoštevati dejstvo, da je bil Piran eno najbolj italijanskih mest v Istri.

Pri obdelavah posameznih tem ni dolgovezenja in avtor hitro prehaja k bistvu problematike. Kaj bi lahko novega povedal o veri v Piranu, ko so bili vsi prebivalci katoličani? Pa izvemo, da so moški iz najvišjih socialnih slojev, ki so bili hkrati največji iredentisti, ob nedeljskih mašah svoje žene in otroke čakali pred cerkvijo ter tako izražali svoje nestrinjanje s politiko katoliške cerkve. Leta je namreč podpirala državo (Avstrijo), ki pa so ji iredentisti želeli samo propad.

Drugo poglavje obsega čas prve svetovne vojne, ki jo je avtor preživel na družinskem podeželskem posestvu v Savudriji, kamor so ga poslali v strahu pred mestnim pomanjkanjem. Ker so bili na Savudrijskem rtu nameščeni avstrijski topovi velikega kalibra (za zaščito Trsta) in znatne vojaške enote (več tisoč vojakov), se nadobudnemu fantu ni bilo težko naučiti nemščine.

Obdobje med obema vojnama je predstavljeno v tretjem poglavju. Tu avtor podrobno obdela fenomen fašizma, ki ima v Italiji le drugačne korenine kot v Istri, kjer se je razvil iz iredentizma, katerega nosilci so bili višji socialni sloji kot v Italiji. Kako je avtor postal fašist? Ko se je na njegovi šoli izvedelo, da se je profesor materinščine vključil v fašistično gibanje, se je ves de Castrov razred vpisal v fašistično stranko. Avtor je zapisal: "Ne da bi vedeli, smo postali *fascisti antemarcia*!" Mussolini je prišel na oblast leta 1922 s tako imenovanim pohodom somišljenikov na Rim. Po prihodu na oblast se je začelo množično vpisovanje v stranko, zato so imeli tisti, ki so bili vpisani pred pohodom na Rim (*antemarcia*), določene prednosti. V času fašizma seveda, kajti po prihodu jugoslovanskih osvoboditeljev v Istro so se te prednosti spremenile v oteževalne okoliščine. Na primer pri epuracijskih komisijah poleti leta 1947.

Četrto poglavje knjige vsebuje avtorjeve spomine na drugo svetovno vojno in obdobje neposredno po njej, peto pa na čas med leti 1947-1952.

Najdaljše je šesto poglavje (53 strani), v katerem je predstavljeno obdobje med julijem 1952 in aprilom 1954, ko je bil avtor politično najbolj aktiven in sodeluje pri reševanju tržaškega vprašanja. Podrobneje so opisani italijansko – jugoslovanski politični stiki v maju 1953, ljudsko zborovanje na Okroglici s Titovim govorom (6. 9. 1953) in predvsem posledice tega zborovanja na italijanski strani ter novembrske protizavezniške demonstracije v Trstu istega leta.

Po aprilu 1954 se je avtor umaknil iz aktivnega političnega življenja in odstopil s položaja diplomatskega predstavnika Republike Italije pri Zavezniški vojaški upravi. Kot izgovor je navedel nestrinjanje z neučinkovitim sistemom upravljanja cone A STO, dejansko pa je takrat spoznal, da je cona B za Italijo zagotovo izgubljena, in ni več videl smisla za svoje delovanje v politiki. In jo je zapustil.

Zaradi avtorjevega odhoda v Torino je sedmo poglavje, v katerem je obdelano obdobje po aprilu leta 1954, pisano iz večje distance, oddaljenosti. V omenjenem poglavju so predstavljeni druga faza londonske konference (do oktobra 1954) in italijansko – anglo-ameriški odnosi v tem času.

V zadnjem poglavju de Castro razmišlja o prihodnosti Trsta. Dobro se je zavedal, koliko mestu pomeni zaledje. Večje kot je slednje, večja je gospodarska moč mesta (oz. njegovih prebivalcev). Razklanost Trsta med Mediteranom (geografska lega) in srednjo Evropo (ekonomske koristi) v tem poglavju ni obravnavana prvič. Zanimivo je avtorjevo osebno prepričanje, da bi bilo možno v začetku leta 1954 še rešiti Koper, Izolo in Piran za Italijo, če bi Sloveniji oziroma Jugoslaviji ponudili izhod na morje pri Žavljah.

Delo je zaključeno z razlago, zakaj je bilo sploh napisano, in imenskim kazalom. Knjiga je vsekakor

priporočljiva in, kot je že bilo omenjeno, lahko berljiva ter, kot si je avtor prizadeval, uporabna laikom in strokovnjakom, ki jih tržaško vprašanje zanima. Zanimive so tudi fotografije v njej, ki so vse iz avtorjeve osebne fotodokumentacije.

Ne gre pa prezreti dejstva, da je Diego de Castro "un Italiano vero" in da je zato iz tega zornega kota pač njegova knjiga napisana. Če bi poleg njegovih spominov prebrali še Beltramovo *Pomlad v Istri*, bi spoznali skoraj vse skrajnosti pogledov na tržaško vprašanje.

S stališča zgodovinske stroke je de Castrova knjiga več kot dobrodošla. V njej avtor večkrat omenja svojo visoko starost in poudarja srečo, da jo je doživel in pred smrtjo napisal, po njegovem, svoje zadnje delo. Na koncu velja izpostaviti predlog, da bi knjigo prevedli v slovenščino.

Ivica Pletikosić